

Ecologia dels mitjans. Mapa d'un nínxol teòric

CARLOS A. SCOLARI

Professor de la Facultat de Comunicació de la Universitat
Pompeu Fabra

carlosalberto.scolari@upf.edu

Resum

L'article presenta l'ecologia dels mitjans (media ecology) en el context de les teories de la comunicació del segle xx i reflexiona sobre el seu potencial per comprendre les mutacions actuals del sistema de mitjans. La primera secció en determina el desenvolupament a partir dels seus pioners, continua amb les aportacions dels pares fundadors (Marshall McLuhan, Neil Postman i Walter Ong) i acaba amb la nova generació d'ecòlegs dels mitjans. La segona secció analitza els principis bàsics de l'ecologia dels mitjans. A la part final, es reflexiona breument sobre les possibilitats científiques de l'ecologia dels mitjans per comprendre els processos actuals que viu l'ecosistema de mitjans.

Paraules clau

Ecologia dels mitjans, comunicació, escriptura, oralitat, tecnologia, transmèdia, convergència, McLuhan, Postman, Ong.

Abstract

The article introduces media ecology within the context of 20th century communication theories and reflects on its potential for understanding contemporary media mutations. The first section maps out the development of the field from its very beginnings, then continues with contributions from the founding fathers (Marshall McLuhan, Neil Postman, Walter Ong), concluding with the new generation of media ecologists. The second section analyses the basic principles of media ecology. The article concludes by briefly reflecting on the scientific possibilities of media ecology to understand the current processes that affect the media ecosystem.

Key words

Media ecology, communication, literacy, orality, technology, transmedia, convergence, McLuhan, Postman, Ong.

Introducció¹

Què és una teoria? Segons el Diccionari de la Real Academia Española, una teoria pot ser —ahora!— un coneixement especulatiu independent de qualsevol aplicació, un seguit de lleis que relacionen un ordre de fenòmens, una hipòtesi les conseqüències de la qual s'apliquen a una ciència (o a una part important) i, entre els antics grecs, una processó religiosa. Com podem veure, una teoria inclou des d'explicacions científiques (d'origen empíric o especulatiu, és a dir, les anomenades *teories científiques*) fins a pràctiques religioses. Etimològicament, teoria deriva del grec *observar* i té relació amb l'acció de *mirar* o *veure*. Prové de *theoros* (espectador), formada alhora per *thea* (vista) i *horar* (veure). En aquest article voldria reprendre una concepció de teoria menys connectada a l'àmbit visual i més propera a l'auditiu: la teoria entesa com un camp conversacional en què diferents subjectes més o menys competents parlen sobre un tema determinat. En altres paraules, les teories enteses com un fer performatiu. Si, com deia Austin (1982), podem fer coses amb les paraules, aleshores els científics *fan teories*. En aquest context, l'anàlisi de les converses és essencial per entendre un domini científic.²

On es parlen les teories? Les universitats, els llibres i les revistes científiques, els centres de recerca i els congressos constitueixen l'entorn organitzatiu on es produeixen, se circulen i s'interpreten els discursos científics. Els científics no es limiten a intercanviar discursos: també discuteixen hipòtesis, les confronten, arriben a acords —l'anomenat *consens científic*— i assumeixen compromisos. Des d'aquesta perspectiva, un camp científic és quelcom més que un espai on es manifesten conflictes i diferents actors posen en joc els seus capitals simbòlics (Bourdieu 1999): és també una xarxa de converses, un teixit de compromisos lingüístics —en el sentit de la teoria dels actes de parla (Searle 1990; Austin 1982)— on aquests actors defineixen quin tipus d'interaccions volen mantenir entre ells, en quina classe de converses els interessa participar i com les duren a terme. Si volem comprendre l'activitat d'un camp científic, n'hem de determinar els discursos, identificar els enunciadors i els enunciataris que integren la xarxa de converses i comprendre els actes de parla i escolta que tenen lloc dins d'aquesta porció de la semiosfera (Lotman 1996).

Les teories de la comunicació constitueixen un camp discursiu que es caracteritza per la seva heterogeneïtat. Segons R. T. Craig:

“les diverses tradicions de la teoria de la comunicació ofereixen camins diferents per conceptualitzar i discutir les pràctiques i els problemes comunicatius. Aquests camins deriven de (i apel·len a) certs llocs comuns i creences sobre la comunicació, alhora que en problematitzen d'altres. És en aquest diàleg entre tradicions que la teoria de la comunicació pot ser plenament interconnectada amb la pràctica discursiva (o metadiscursiva) sobre la comunicació en la societat” (1999, 120).

Fins i tot es podria dir que les teories de la comunicació no han estat res més que una gran conversa destinada a aclarir el significat de la paraula *comunicació* (Scolari 2008).

Les teories de la comunicació han estat classificades de diferents maneres: a partir del seu origen disciplinari (sociologia, psicologia, antropologia, etc.), dels seus sistemes explicatius (cognitiu, sistèmic, etc.), dels seus nivells d'organització (interpersonal, grupal, institucional, massiva, etc.), de les seves premisses epistemològiques (empíriques, crítiques, etc.) o de la seva concepció implícita de la pràctica comunicacional (retòrica, semiòtica, fenomenològica, etc.) (Craig 1999). A més de considerar les teories com a converses, en aquest article en proposem una nova classificació: les teories *generalistes* i les teories *especialitzades*.

Les teories *generalistes* es proposen construir quadres integradors o globals de tots els processos que afecten el món de la comunicació. Si bé és impensable una teoria que *ho expliqui tot*, és evident que algunes construccions teòriques apunten a integrar i a generar un model explicatiu de major abast. D'entre les teories generalistes, en podem esmentar algunes com l'economia política de la comunicació i la cultura, que inclou els processos de producció, de distribució i de consum de la comunicació, sense deixar de costat l'anàlisi de les mercaderies culturals (Mosco 2009; Golding i Murdock 1997). A la seva manera, també la teoria de la informació de Shannon i Weaver va proposar en el seu moment un model explicatiu generalista molt simple, però que, alhora, incloïa tots els elements del procés de comunicació (emissor, canal, missatge, receptor, etc.).

Les teories *especialitzades* es focalitzen en un aspecte o procés determinat de la comunicació i en deixen fora d'altres del seu model explicatiu. Les teories dels efectes limitats, del *news-making*, de l'*agenda-setting* o els models semiòticotextuals són exemples d'un tipus de construcció teòrica que apunta a explicar una part reduïda de l'univers comunicacional. D'altra banda, els discursos científics sobre la comunicació sempre han manifestat una tendència a parlar dels mitjans de forma aïllada: s'estudia “la televisió”, “la ràdio”, “el cinema”, etc. També la semiòtica ha seguit el mateix camí, és per això que hi ha una “semiòtica de la televisió”, una “semiòtica del cinema”, etc.³

Si partim d'aquesta oposició entre teories generalistes i teories especialitzades, no ens costarà gaire ubicar l'ecologia dels mitjans entre les primeres: es tracta d'una teorització ampliada que inclou, segons el teoricoenunciador escollit, gairebé tots els

aspectes dels processos de comunicació, des de les relacions entre els mitjans i l'economia fins a les transformacions perceptives i cognitives que viuen els subjectes a partir de la seva exposició a les tecnologies de la comunicació. D'altra banda, l'ecologia dels mitjans no es concentra en cap mitjà en especial —és una teoria transmediàtica a tots els efectes— ni en un període de temps limitat: la seva reflexió comença amb la transició de l'oralitat a l'escriptura i arriba fins als nostres agitats dies de vida digital.

1. Ecologia dels mitjans: McLuhan i els seus precursors

Generalment, quan es parla de la “universitat invisible” es pensa en el grup organitzat al voltant de George Bateson, Paul Watzlawick, Ray Birdwhistell i Edward Hall en la dècada de 1970. Tanmateix, també l'ecologia dels mitjans va sofrir un període d'ostracisme acadèmic que la va condemnar a la invisibilitat per uns quants anys. El famós monogràfic “Ferment in the Field” del *Journal of Communication* (1983) sobre l'estat del sector la va ignorar totalment, i va passar una cosa similar una dècada més tard a *The Future of the Field I i II* (1993). Encorsetada entre la recerca empiricoadministrativa i els enfocaments crítics, l'ecologia dels mitjans va trigar un temps a trobar el seu lloc al sol acadèmic. Tanmateix, a poc a poc els ecòlegs dels mitjans van anar guanyant terreny i avui tenen la seva pròpia organització —la Media Ecology Association—, una publicació científica —*Explorations in Media Ecology*— i un espai dins d'organitzacions com l'International Communication Association. En aquesta secció repassarem ràpidament la història d'aquest corrent del pensament comunicacional.

La consolidació d'una visió ecològica dels mitjans i la comunicació va ser paral·lela a la difusió de les idees ecologistes a partir dels anys seixanta. Si bé el concepte d'ecologia dels mitjans va ser oficialment introduït per Neil Postman en una conferència del National Council of Teachers of English el 1968, el mateix Postman reconeixia que Marshall McLuhan l'havia utilitzat a començaments d'aquella dècada, en l'època de major brillantor intel·lectual del canadenc (*The Gutenberg Galaxy* és de 1962 i *Understanding Media* de 1964). Tanmateix, altres investigadors prefereixen atribuir a Postman el mèrit de l'encunyació semàntica (Lum 2006, 9). En qualsevol cas, durant la seva conferència, Postman va definir l'ecologia dels mitjans com “l'estudi dels mitjans com a ambients” (“the study of media as environments”). Podem dir que amb Postman es produeix el salt de la metàfora a la teoria, o més ben dit, el desplaçament d'un ús purament metafòric del terme ecologia dels mitjans a l'inici de la delimitació d'un camp científic determinat. Postman va apostar amb decisió pel nou concepte: el 1971 va crear el primer programa de *Media Ecology* a la New York University, fent, d'aquesta manera, el primer pas en la institucionalització acadèmica de l'ecologia dels mitjans.

Més enllà de l'origen semàntic de l'ecologia dels mitjans, és evident que aquesta concepció que pretén integrar diferents

components i processos de l'esfera tecnosocio-comunicacional no va néixer per generació espontània ni per la genial il·luminació momentània de McLuhan o Postman. Tal com sostenia Borges a propòsit de Kafka i els seus precursors (quants escriptors eren kafkians sense saber-ho abans de néixer Kafka?), també podem identificar un seguit d'investigadors que eren "mcluhanians" abans de McLuhan.

1.1. Els precursors

Tots els textos dedicats a l'ecologia dels mitjans reconeixen de forma gairebé unànime l'existència d'una primera generació de precursors. Ja a començaments dels anys setanta el matemàtic Harold William Kuhns (no s'ha de confondre amb l'epistemòleg Thomas Kuhn) havia reivindicat el llegat de Lewis Mumford, Jacques Ellul, Siegfried Giedion, Norbert Wiener, Harold Innis, Marshall McLuhan i Richard Buckminster Fuller al seu *The Post-Industrial Prophets: Interpretations of Technology* (1971). Aquesta llista es podria completar amb altres precursors com Eric Havelock. A continuació en resumirem algunes de les aportacions més destacades.

- **Lewis Mumford (1895-1990):** els ecòlegs dels mitjans no dubten a considerar *Technics and Civilization* (1934), de Lewis Mumford, la gran obra fundacional del camp. Al llarg de la seva vida, Mumford va desenvolupar un programa de recerca d'inspiració ecològica basat en les coordenades urbanització / comunicació de masses / tecnologia. *Technics and Civilization* presenta un quadre integrat de l'evolució tecnològica de la humanitat que parteix de la fase *eotècnica* (les societats tradicionals artesanals), continua amb la *paleotècnica* (la societat industrial basada en la màquina de vapor) i la *neotècnica* (la societat fundada en l'energia elèctrica).

Mumford plantejava un paral·lelisme entre l'àmbit orgànic i el tècnic que el converteixen en un dels pioners en proposar una visió ecològica de la cultura tecnològica —fonamentada en els conceptes de vida, supervivència i reproducció— que superava els vells enfocaments mecanicistes —basats en conceptes com ara l'ordre, el control, l'eficiència i el poder. Però el plantejament *tecnorgànic* de Mumford no era en absolut ingenu; especialment després de la Segona Guerra Mundial, qüestionarà la distància creixent entre biologia i tecnologia per culpa dels processos de mecanització i industrialització salvatges (Strate i Lum 2006).

- **Jacques Ellul (1912-1994):** Més conegut per les aportacions sociològiques que per les obres dedicades a la comunicació, aquest investigador va intentar combinar el marxisme i el cristianisme en un mateix contenidor teòric. La seva preocupació pels processos de deshumanització el col·loquen entre els pares fundadors de l'ecologia dels mitjans. Hi ha dues obres seves que constitueixen la principal referència per als investigadors de l'ecologia dels mitjans: *La technique ou l'enjeu du siècle* (1954) i *Propagandes* (1962). Més que ser un *ludita antitecnològic*, Ellul qüestionava el reemplaçament dels

valors morals de tota la vida pels valors tècnics; respecte de la propaganda, estava preocupat pel poder persuasiu de les imatges davant de les formes tradicionals de comunicació basades en la paraula i la confrontació discursiva. Podria dir-se que Ellul oposava *the power of the word* a *the power of the image* (la qual està carregada de connotacions negatives). Malgrat algunes discrepàncies —Ellul considerava que McLuhan posava massa èmfasi en els mitjans i deixava de costat la qüestió social, mentre que McLuhan i altres investigadors com Walter Ong no oposaven la paraula a la imatge, sinó l'oralitat a l'escriptura—, l'obra eclèctica i transdisciplinària d'Ellul va constituir una referència obligada per als ecòlegs dels mitjans (Kluver 2006; Christians 2006).

- **Harold Innis (1894-1952):** Juntament amb Marshall McLuhan, Harold Innis és considerat l'altre gran representant de l'anomenada Escola de Toronto. Alguns investigadors reconeguts de l'ecologia dels mitjans com Neil Postman o James Carey no dubten a considerar Innis l'autèntic revolucionari que va donar a l'ecologia dels mitjans la configuració definitiva. Format en economia política —els seus primers treballs estaven dedicats a l'anàlisi del sistema de ferrocarrils (*A History of the Canadian Pacific Railroad*, 1923) i el mercat de les pells (*The Fur Trade in Canada*, 1930)— amb el pas dels anys va anar posant la seva mirada integradora i sistèmica al camp de la comunicació (*Empire and Communications*, 1950; *The Bias of Communication*, 1951). La importància de l'aportació d'Innis a l'ecologia dels mitjans és indiscutible: va ser aquest canadenc el primer d'explicar la història posant els processos de comunicació al centre de la mirada. Dit d'una altra manera, Innis va passar d'analitzar l'economia dels ferrocarrils i les pells a focalitzar el seu estudi en les tecnologies que permetien el flux de la informació i el coneixement. La seva perspectiva el portava a vincular, per exemple, el desenvolupament del telègraf amb la premsa del segle XIX i la demanda creixent d'informacions actualitzades, un tipus d'anàlisi que McLuhan portarà fins a les últimes conseqüències. *A Empire and Communications*, Innis ens explica la història de Babilònia, Egipte, Grècia, Roma i l'Edat Mitjana a partir dels seus sistemes de comunicació, cobrint l'arc temporal que va des de les taules d'argila i el paper, fins al llibre imprès.

Eclipsat per la fama internacional del també canadenc Marshall McLuhan, les aportacions fonamentals de Harold Innis van anar a poc a poc adquirint un reconeixement just dins i fora de l'àmbit de l'ecologia dels mitjans. En certa manera, es podria dir que els seus enfocaments eren complementaris: si la visió d'Innis vinculava la tecnologia de la comunicació a les formes d'organització social i l'economia, la de McLuhan relacionava els mitjans amb l'organització sensorial i el pensament dels subjectes (Heyer 2006).

- **Eric Havelock (1903-1988):** L'enllaç entre Harold Innis i Marshall McLuhan no seria complet si no esmentéssim l'obra d'Eric Havelock, un investigador britànic expert en la cultura

clàssica, que també va freqüentar la University of Toronto entre 1927 i 1947. Havelock ha de ser considerat a tots els efectes el gran expert en la transició de l'oralitat a l'escriptura en la societat grega; els seus estudis dedicats a les transformacions de la cultura grega des de la consolidació de l'alfabetisme —el seu llibre *Preface to Plato* (1963) és una de les citacions obligades— van influir profundament Harold Innis, Marshall McLuhan i Walter Ong.

1.2. Els pares fundadors

El límit entre els precursors i els pares fundadors ve establert per l'aplicació explícita de la metàfora ecològica als mitjans de comunicació. Tanmateix, hi ha investigadors que, per un seguit de motius cronològics, científics i discursius, se situen en una zona de frontera entre els precursors i els pares fundadors. Per exemple Walter Ong —una peça clau del mapa de l'ecologia dels mitjans, entre altres coses, per haver desenvolupat el concepte d'oralitat secundària— no va parlar directament d'“ecologia” en els seus textos dedicats als contrastos entre oralitat i escriptura. Aleshores, per què no situar-lo entre els precursors? Per dos motius. En primer lloc, perquè si bé havia publicat alguns treballs de gran rellevància en la dècada de 1960, l'aportació més destacada de Walter Ong va ser *Orality and Literacy* de 1982. D'altra banda, la seva tesi doctoral dedicada a la poesia de Gerard Manley Hopkins va ser supervisada a la St. Louis University per un jove estudiós canadenc anomenat Marshall McLuhan en la dècada de 1940.

Com podem observar, no resulta fàcil traçar els límits o diferenciar entre generacions acadèmiques: més que un flux lineal, els discursos científics constitueixen una xarxa semiòtica d'apropiacions continuades i, sovint, simultànies, de desviacions i de reinterpretacions. A continuació passarem revista als pares fundadors de l'ecologia dels mitjans:

- **Marshall McLuhan (1911-1980):** Què en podem dir, a hores d'ara, de Marshall McLuhan que no s'hagi dit? Des de la perspectiva de l'ecologia dels mitjans, McLuhan va generar un doble efecte: d'una banda, va posicionar dins i fora de l'àmbit científic una mirada ecològica dels processos mediàtics contemporanis; de l'altra, la seva fama va tenir efectes contraproductius, perquè va eclipsar altres investigadors dels mitjans (no només de l'ecologia dels mitjans) que treballaven en silenci i menyspreaven les declaracions efervescents del canadenc. En el context de la cultura de masses dels anys seixanta, McLuhan era, sens dubte, el paradigma de l'investigador dels mitjans i tenia una fama mediàtica similar a la d'altres icones pop com Andy Warhol o Bob Dylan, la qual cosa el va fer guanyar enemics, i no pocs, precisament, en el món acadèmic. L'enveja d'alguns col·legues de la University of Toronto arribava fins a tal punt, que McLuhan va demanar als seus estudiants que evitessin citar-lo en tesis i dissertacions per evitar represàlies (Morrison 2006, 169).

Com ja hem esmentat, el concepte d'ecologia dels mitjans va néixer en alguna conversa amb els seus col·legues (Morrison

2006), però des d'una perspectiva més general també hem de reconèixer que va ser McLuhan qui va actualitzar i va integrar en un enfocament únic els plantejaments d'alguns precursors com ara Lewis Mumford, Sigfried Giedion, Harold Innis i Eric Havelock. McLuhan no es cansava d'insistir que els mitjans formen un ambient o entorn sensorial (un *medium*) en el qual ens movem com un peix a l'aigua; no ens n'adonem que existeix fins que, per algun motiu, deixem de percebre'n l'existència. La seva ecologia està totalment bolcada cap a les percepcions dels subjectes: els humans modelem els instruments de comunicació, però, alhora, ells ens remodelen.

L'altre element destacable de Marshall McLuhan prové de les seves formes d'expressió explosives: l'escriptura en format mosaic, la facilitat per crear eslògans i conceptes inoblidables —com *el mitjà és el missatge* o *l'aldea global*— i el salt intertextual permanent entre l'àmbit mediàtic, el literari i el tecnològic, el converteixen en una figura indispensable dels estudis de la comunicació de masses del segle xx. Algunes de les seves obres s'han convertit en referències ineludibles fins i tot per als qui no en comparteixen la visió, des de *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* (1962) fins a *Understanding Media: The Extensions of Man* (1964), *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects* (1967, amb Quentin Fiore) i *Laws of Media: The New Science* (1988, amb Eric McLuhan).

A començaments de la dècada de 1990, quan els seus detractors ja el donaven per oblidat, l'aparició de la World Wide Web i la consolidació a escala global de cadenes televisives com MTV i CNN van portar a un *revival* de les idees de Marshall McLuhan, un procés que va culminar amb la seva canonització per part de la revista *Wired* (que el va elegir com a *Patron Saint* en el seu primer número el 1993). D'aleshores ençà, l'obra de McLuhan ha entrat en un procés de reapropiació en clau digital del qual parlarem a la tercera secció d'aquest article.

- **Neil Postman (1931-2003):** Si bé és una figura de pes acadèmic reconegut al món anglosaxó, Neil Postman mai no va tenir la visibilitat mediàtica internacional assolida per Marshall McLuhan. Com ja s'ha esmentat, aquesta sobreexposició de McLuhan va eclipsar, en certa manera, investigadors d'un relleu indubtable com el mateix Postman.

Provinent del camp educatiu, concretament de l'ensenyament de llengua anglesa, Neil Postman va ser un dels grans pensadors dels mitjans entre els anys 1970-2000. En obres com *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business* (1985), *Technopoly: the Surrender of Culture to Technology* (1992) o *The End of Education: Redefining the Value of School* (1995), Postman va desenvolupar una visió ecològica, crítica i ètica del sistema mediàtic nord-americà (Gencarelli 2006). Segons Postman, el canvi tecnològic no era additiu, sinó ecològic, i ho explicava amb un exemple: si deixem caure una gota de tintura vermella en un recipient amb aigua, es dissol en tot el líquid, i n'acolorix cadascuna de les molècules. Això és el que Postman entén per canvi ecològic

(*ecological change*). L'arribada d'un nou mitjà no es limita a agregar alguna cosa: ho canvia tot. L'any 1500, després que s'inventés la impremta, no hi havia una vella Europa més una impremta: hi havia una Europa diferent. Després de l'arribada de la televisió, els Estats Units no eren els Estats Units més la televisió. El nou mitjà va donar un nou color a cada campanya política, a cada llar, cada escola, cada església, cada indústria, etc., d'aquest país (Postman 1998).

La figura de Postman és fonamental per a l'ecologia dels mitjans, no solament per les seves aportacions teòriques, sinó també per haver creat, el 1971, el primer programa de grau en ecologia dels mitjans a la Steinhardt School of Education (New York University). Postman va formar, va inspirar i va col·laborar amb investigadors destacats com Paul Levinson, Joshua Meyrowitz, Jay Rosen, Lance Strate i Dennis Smith.

- **Walter Ong (1912-2003):** Com ja hem indicat, *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word* (1982) és una referència en el camp de l'ecologia dels mitjans. Juntament amb Eric Havelock, el pare jesuïta Walter Ong és el gran expert en el pas de l'oralitat a l'escriptura; les seves recerques al llarg de mig segle van analitzar aquesta transició en les seves diferents dimensions, ja siguin literàries, teòriques, socials, educatives, culturals, històriques i fins i tot bíbliques. Algunes de les seves obres anteriors a *Orality and Literacy* van ser *The Presence of the Word* (1967), *Rhetoric, Romance, and Technology* (1971) i *Interfaces of the Word* (1977) (Soukup 2005).

La generació dels pares fundadors de l'ecologia dels mitjans està formada per molts investigadors i la llista no s'esgota, òbviament, en Marshall McLuhan, Neil Postman i Walter Ong. Un estudi més detallat que aquest article hauria d'incloure, per exemple, els noms d'**Edmund Snow Carpenter** (1922-) —coeditor, juntament amb McLuhan, de la revista *Explorations*, els millors articles de la qual van reunir posteriorment en el llibre *Explorations in Communications* (1960)— o el de **James W. Carey** (1934-2006), un investigador que pot ser considerat el pont entre l'ecologia dels mitjans nord-americana i els *cultural studies* britànics. Carey rebutjava l'hegemonia dels mètodes quantitius, però, alhora, es distanciava (tot i reconèixer-ne el valor de les aportacions) dels plantejaments sovint especulatiu de Marshall McLuhan (Wasser 2006; Vannini *et al.* 2009).

1.3. La nova generació

El juny de 2000 es va dur a terme a la Fordham University (Nova York) la primera convenció de la Media Ecology Association (MEA) i dos anys més tard va aparèixer el primer volum d'*Explorations in Media Ecology*, la publicació científica de la MEA. Les convencions es van anar succeint; l'última es va realitzar a St. Louis (Missouri) el 2009 i la conferència 2010 s'organitzarà a la University of Maine. Darrere d'aquesta activitat institucional febril, hi ha una nova generació d'investigadors que es van formar en la seva joventut amb els pares fundadors McLuhan, Neil Postman i Walter Ong.

D'entre els exponents més destacats de la nova generació, en podem destacar Lance Strate, professor de Communication and Media Studies a la Fordham University de Nova York. Strate ha estat el primer president de la MEA i un dels militants més actius. El seu camp de recerca va des de l'epistemologia i les arrels històriques de l'ecologia dels mitjans, fins a l'impacte de les noves tecnologies de la informació i les formes populars de la comunicació de masses.

Un altre membre destacat de la nova generació és **Joshua Meyrowitz**. El seu llibre *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behaviour* (1985) és encara avui dia una referència indispensable en la reflexió sobre els mitjans de comunicació de masses. Mai traduït, lamentablement, ni al castellà o ni al català, *No Sense of Place* és un text que no ha perdut vigència malgrat les transformacions viscudes per l'ecologia mediàtica des que es va difondre la World Wide Web.

Si Strate i Meyrowitz provenen del cercle nord-americà de Neil Postman, **Robert Logan** va realitzar a Toronto els seus estudis sobre els efectes de l'alfabetisme al costat de Marshall McLuhan a finals dels anys setanta. El fruit d'aquesta recerca va ser *The Alphabet Effect* (1986), un text que van seguir diverses obres d'esperit "mcluhanianà" com *The Sixth Language: Learning a Living in the Internet Age* (2000) i *The Extended Mind: The Emergence of Language, the Human Mind and Culture* (2007). Logan és actualment un dels intèrprets més fidels d'aquesta visió polièdrica i transversal que caracteritzava la producció intel·lectual de Marshall McLuhan.

Finalment, una altra referència fonamental dels estudis postmcluhanians és **Derrick de Kerkhove**, director del McLuhan Program in Culture & Technology de la University of Toronto des de 1983 i reconegut actualitzador de l'obra del canadenc. No aprofundirem en les aportacions de Derrick de Kerkhove —potser les més conegudes a Iberoamèrica de tots els investigadors de la nova generació (de Kerkhove 1999a, 1999b)— perquè no ha tingut una participació activa en la institucionalització acadèmica de l'ecologia dels mitjans (encara que, des d'una perspectiva epistemològica, la seva producció encaixa perfectament dins d'aquest camp teòric).

Aquesta referència breu a la tercera generació és incompleta i injusta, ja que ret compte de molts investigadors que participen en la comunitat acadèmica construïda al voltant de la Media Ecology Association. D'altra banda, una quarta generació de joves investigadors no trigarà a aconseguir visibilitat acadèmica i a continuar explorant les possibles vies que obre l'ecologia dels mitjans.

2. L'ecologia dels mitjans: un mosaic intertextual

En aquesta secció, desenvoluparem una síntesi breu dels conceptes i dels postulats fonamentals de l'ecologia dels mitjans. Seguint una metodologia d'inspiració mcluhaniana, construirem aquesta secció a partir d'un mosaic d'idees, de frases i d'expressions dels exponents principals de l'ecologia dels mitjans:

- “L’ecologia dels mitjans és l’estudi dels mitjans com a ambients” (Postman, *The Reformed English Curriculum*, 1970).
- “Plató considerava l’escriptura com una tecnologia externa i aliena, el mateix que moltes persones pensen avui dia de la computadora” (Ong, *Orality and Literacy*, 1982).
- “L’ecologia dels mitjans es presenta com una metadisciplina emergent” (Nystrom, *Towards a Science of Media Ecology*, 1973).
- “Utilitzem la paraula ‘ecologia’ per suggerir que no només ens interessin els mitjans, sinó les formes en què la interacció entre els humans i els mitjans modela el caràcter de la cultura i, podríem agregar-hi, també ajuda a la cultura a mantenir el seu balanç simbòlic” (Postman, *The Humanism of Media Ecology*, 2000).
- “Cada tecnologia tendeix a crear un nou ambient humà. L’escriptura i els papirs van crear l’ambient social que nosaltres creiem connectat amb els imperis del món antic [...] La impremta de caràcters tipogràfics mòbils va crear un nou ambient inesperat: el públic” (McLuhan, *The Gutenberg Galaxy*, 1962).
- “L’aparició de la ciència moderna va dependre sens dubte, en gran manera, de l’efecte conjunt de la tècnica del sistema indoaràbic de numeració i la tècnica de l’alfabet grec, multiplicats per la introducció de la impremta” (Havelock, *Origins of Western Literacy*, 1976).
- “Les tecnologies no són només recursos externs, sinó també transformacions interiors de la consciència, i molt més quan afecten la paraula” (Ong, *Orality and Literacy*, 1982).
- “El mitjà és el missatge” (McLuhan, *Understanding Media*, 1964).
- “(Els ambients) structuren el que podem veure i dir, i, per tant, fer. Ens assignen rols i insisteixen en com els hem d’interpretar. Especifiquen què està permès fer i què no ho està. En algunes ocasions, com a la cort, a l’aula o a l’oficina, les especificacions són explícites i formals. En el cas dels mitjans que generen ambients (per exemple els llibres, la ràdio, el cinema, la televisió, etc.), les especificacions són implícites i informals, i queden semiocultes perquè assumim que estem en relació amb una simple màquina i no amb un ambient. L’ecologia dels mitjans tracta d’explicitar aquestes especificacions” (Postman, *The Reformed English Curriculum*, 1970).
- “Una cosa que mai no podem veure és l’element en el qual ens movem” (McLuhan, *The Marfleet Lectures*, 1967).
- “Cada tecnologia conté una filosofia que expressa la forma en què la gent usa la seva ment, el seu cos, com codifica el món, quins sentits amplifica i quines tendències intel·lectuals i emocionals descarta” (Postman, *Five Things We Need to Know About Technological Change*, 1998).
- “Qualsevol canvi tecnològic és una negociació [...] La tecnologia dóna alguna cosa, però també treu alguna cosa. Això significa que, per cada avantatge que ofereix una nova tecnologia, hi ha sempre un desavantatge que li correspon [...] La cultura sempre paga un preu per la tecnologia” (Postman, *Five Things We Need to Know About Technological Change*, 1998).
- “Els textualistes en general identifiquen l’escriptura amb l’imprès i ben poques vegades —o mai— s’atreveixen si més no a fer un cop d’ull a la comunicació electrònica” (Ong, *Orality and Literacy*, 1982).
- “No té importància que s’introdueixi un televisor a cada aula: la revolució ja va començar a les llars. La televisió ha canviat les nostres vides sensorials i els nostres processos mentals” (McLuhan, *Understanding Media*, 1964).
- “Els mitjans esdevenen mites... Creiem que les creacions tecnològiques ens arriben de Déu, com si fossin part de l’ordre natural de les coses” (Postman, *Five Things We Need to Know About Technological Change*, 1998).
- “La tecnologia electrònica ens ha conduït a l’era de l’oralitat secundària’. Aquesta nova oralitat té similituds sorprenents amb l’oralitat antiga per la seva mística de la participació, la seva insistència en un sentit comunitari, la seva concentració en el moment present i fins i tot el seu ús de fórmules” (Ong, *Orality and Literacy*, 1982).
- “No hi ha cap medium que existeixi sol o tingui significat sol, sinó en relació permanent amb altres mitjans” (McLuhan, *Understanding Media*, 1964).
- “L’ecologia dels mitjans és l’estudi dels entorns mediàtics, la idea que la tecnologia i les tècniques, els modes d’informació i els codis de comunicació tenen un rol fonamental en els assumptes humans. L’ecologia dels mitjans és l’Escola de Toronto i l’Escola de Nova York. És determinisme tecnològic, *hard* i *soft*, i evolució tecnològica. És lògica dels mitjans, teoria del *medium*, mediologia. Són els estudis de McLuhan, les recerques sobre oralitat i alfabetisme, els estudis culturals americans. És gramàtica i retòrica, semiòtica i teoria dels sistemes, història i filosofia de la tecnologia. És allò postindustrial i allò postmodern, allò prealfabètic i allò prehistòric” (Strate, *Understanding MEA*, 1999).
- “L’ecologia dels mitjans està vivint la seva infantesa. Els ecòlegs dels mitjans saben, en general, què és el que els interessa —les interaccions entre els mitjans de comunicació, les tecnologies, la tècnica i els processos humans de percepció, de pensament, de valor i de conducta—; ells saben, també, els tipus de preguntes que proposen aquestes interaccions. Però els ecòlegs dels mitjans no tenen, encara, un marc coherent per organitzar el seu objecte d’estudi i les seves preguntes. L’ecologia dels mitjans és, breument, una ciència preparadigmàtica” (Nystrom, *Towards a Science of Media Ecology*, 1973).
- “Les tecnologies són artificials, però —una altra paradoxa— allò artificial és natural per als éssers humans” (Ong, *Orality and Literacy*, 1982).
- “L’ecologia dels mitjans analitza com els mitjans de comunicació afecten la percepció, la comprensió, les sensacions i els valors; i com la nostra interacció amb els mitjans facilita o impedeix les nostres chances de supervivència. La paraula ecologia implica l’estudi d’ambients: la seva estructura, el contingut i l’impacte en la gent. Un ambient és, al cap i a la fi, un sistema de missatges complexos que imposa als humans cer-

fer-hi grans aportacions. Alguns investigadors de les cibercultures no dubten a equiparar la transformació tecnocultural actual que viu la nostra societat amb el descobriment de la impremta el segle xv (Piscitelli 2005). En aquest context, les obres d'Eric Havelock, Marshall McLuhan, Walter Ong i altres ecòlegs dels mitjans es converteixen en lectura obligatòria per als investigadors interessats en les noves formes que assumeix la comunicació digital interactiva.

Amb Marshall McLuhan passa una cosa estranyíssima: n'hi ha prou amb prendre qualsevol dels seus textos i canviar la paraula "televisió" per "World Wide Web". Els resultats són sorprenents. McLuhan parlava els anys seixanta de la transició de l'escriptura a la "comunicació electrònica" (és a dir, la televisió), però és com si estigués descrivint els processos de digitalització que es van desencadenar trenta anys més tard. La relectura de McLuhan en clau digital ha generat obres de gran valor com ara *Digital McLuhan: A Guide to the Information Millennium* (Levinson 2001) o *Understanding New Media* (Logan, en preparació).

En un entorn marcat per la consolidació de les xarxes globals d'informació, els processos de convergència i l'explosió de nous mitjans i plataformes de comunicació, l'aparició de narratives transmediàtiques i la irrupció d'un paradigma de la comunicació molts-a-molts que trenca el model tradicional del *broadcasting*, les reflexions de l'ecologia dels mitjans es presenten com una referència gairebé indispensable a l'hora de comprendre aquests processos. L'ecologia dels mitjans proposa temes, conceptes i preguntes que enriqueixen les converses científiques sobre la comunicació digital interactiva. Rellegir McLuhan sense els prejudicis acadèmics que a la dècada de 1970 el van aïllar d'alguns dels seus col·legues, redescobrir les anàlisis de Postman sobre l'educació i la comunicació en plena crisi de la institució escolar o recuperar les agudes reflexions d'Ong o Havelock sobre la transició de l'oralitat a l'escriptura pot obrir-nos noves claus interpretatives per comprendre la configuració que està adoptant l'ecosistema mediàtic el segle XXI.

Notes

- 1 La primera part de la Introducció està basada en Scolari (2009, 2008).
- 2 Una reflexió semiòtica brillant sobre les converses entre científics (i dels científics amb la resta de la societat) la trobem a Verón (1999).
- 3 Algunes referències bibliogràfiques indispensables en l'àmbit de les teories de la comunicació: Rodrigo i Estrada, 2009; Wolf, 1987, 1994; Moragas, 1981.

Referències

- AUSTIN, J. L. *Cómo hacer cosas con palabras*. Barcelona: Paidós, 1982.
- BOURDIEU, P. "El campo científico". A: *Intelectuales, política y poder*. Buenos Aires: Eudeba, 1999.
- CHRISTIANS, C. "Ellul as Theologian in Counterpoint". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 2006, p. 117-142.
- CORNELLA, A. *Cómo sobrevivir a la infoxicación* [En línia]. Conferència de cloenda del Postgrau UOC, Curs 1999-2000. Barcelona: Infonomia, 2000.
<www.infonomia.com/img/pdf/sobrevivir_infoxicacion.pdf>
- CRAIG, R. T. "Communication theory as a field". A: *Communication Theory*. Vol. 9 (1999), núm. 2, p. 119-161.
- DE KERKHOVE, D. "McLuhan and the 'Toronto School of Communication' [En línia]. A: *Canadian Journal of Communication*. 1989, p. 73-79.
<http://www.utoronto.ca/mcluhan/article_torontoschoolofcomm.htm>
- DE KERKHOVE, D. *La piel de la cultura: investigando la nueva realidad electrónica*. Barcelona: Gedisa, 1999.
- DE KERKHOVE, D. *Inteligencias en conexión: hacia una sociedad de la web*. Barcelona: Gedisa, 1999.
- GENCARELLI, T. "Neil Postman and the Rise of Media Ecology". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006, p. 201-254.
- GOLDING, P.; MURDOCK, G. (ed.) *The Political Economy of the Media* (2 vol.). Cheltenham, Regne Unit: Elgar Reference Collection, 1997.
- HEYER, P. "Harold Innis Legacy in the Media Ecology Tradition". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006, p. 143-162.
- KLUVER, R. "Jacques Ellul: Technique, Propaganda, and Modern Media". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006, p. 97-116.
- LEVINSON, P. *Digital McLuhan: A Guide to the Information Millennium*. Londres: Routledge, 2001.

- LOTMAN, J. *La semiosfera. Semiòtica de la cultura y del texto*. Madrid: Cátedra, 1996.
- LUM, C. M. K. "Notes Toward an Intellectual History of Media Ecology". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006, p. 1-60.
- MCLUHAN, M. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press, 1962.
- MCLUHAN, M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Nova York: New American Library, 1964.
- MCLUHAN, M. *Cybernetics and Human Culture*. A: MCLUHAN, S.; STAINES, D. (ed.) *Marshall McLuhan. Understanding Me. Lectures and Interviews*. Boston: MIT Press, 1964, p. 44-55.
- MCLUHAN, M. "The Marfleet Lectures". A: MCLUHAN, S.; STAINES, D. (ed.) *Marshall McLuhan. Understanding Me. Lectures and Interviews*. Boston: MIT Press, 1967, p. 103-138.
- MORAGAS, M. *Teorías de la comunicación. Investigaciones sobre medios en América y Europa*. Barcelona: Gustavo Gili, 1981.
- MORRISON, J. "Marshall McLuhan: The Modern Janus". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006.
- MOSCO, V. *The Political Economy of Communication*. Londres: Sage, 2009.
- NYSTROM, C. *Towards a Science of Media Ecology: The Formulation of Integrated Conceptual Paradigms for the Study of Human Communication Systems*. Dissertació de PhD, New York University, 1973.
- ONG, W. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. Nova York: Methuen, 1982.
- PISCITELLI, A. *Internet. La imprenta del siglo XXI*. Barcelona: Gedisa, 2005.
- POSTMAN, N. "The Reformed English Curriculum". A: EURICH, A. C. (ed.) *High School 1980: The Shape of the Future in American Secondary Education*. Nova York, Pitman Pub. Corp, 1970, p. 160-168.
- POSTMAN, N. *Five Things We Need to Know About Technological Change*. Conferència a Denver, Colorado, 27 de març de 1998. [En línia]: <<http://www.mat.upm.es/~jcm/neil-postman--five-things.html>>
- POSTMAN, N. "The Humanism of Media Ecology". A: *Proceedings of the Media Ecology Association*. Volum 1, p. 10-27, 2000. [En línia]: <http://www.mediaecology.org/publications/MEA_proceedings/v1/humanism_of_media_ecology.html>
- POSTMAN, N. "The Information Age: A Blessing or a Curse?" A: *The Harvard International Journal of Press/Politics*. 2004, vol. 9, núm. 3, p. 3-10.
- RODRIGO, M.; ESTRADA, A. *Teories de la comunicació*. Barcelona: Editorial UOC, 2009.
- SCOLARI, C. A. *Hipermediaciones. Elementos para una teoría de la comunicación digital interactiva*. Barcelona: Gedisa, 2008.
- SCOLARI, C. A. "Mapping Conversations about New Media: the Theoretical Field of Digital Communication". A: *New Media & Society*. 2009, vol. 11, núm. 6, p. 943-964.
- SEARLE, J. *Actos de habla*. Madrid: Cátedra, 1990.
- SOUKUP, P. "Looking Is Not Enough: Reflections on Walter J. Ong and Media Ecology". A: *Proceedings of the Media Ecology Association*. 2005, vol. 6, p. 1-9. [En línia]: <www.media-ecology.org/publications/MEA_proceedings/v6/Soukup.pdf>
- STRATE, L. "Understanding MEA". A: *Media Res*. 7(1), 1999, p. 1-2.
- STRATE, L.; LUM, C. M. K. "Lewis Mumford and The Ecology of Technics". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006, p. 71-96.
- VANNINI, P.; HODSON, J.; VANNINI, A. "Toward a Technography of Everyday Life: The Methodological Legacy of James W. Carey's Ecology of Technoculture as Communication". A: *Cultural Studies & Critical Methodologies*. 2009, vol. 9, p. 462-476.
- VERÓN, E. "Entre la epistemología y la comunicación". A: *Cuadernos de Información y Comunicación*. 1999, núm. 4, p. 149-155.
- WASSER, F. "James Carey: The Search For Cultural Balance". A: LUM, C. M. K. (ed.) *Perspectives on Culture, Technology and Communication. The Media Ecology Tradition*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, 2006.
- WOLF, M. *La investigación de la comunicación de masas*. Barcelona: Paidós, 1987.
- WOLF, M. *Los efectos sociales de los media*. Barcelona: Paidós, 1994.